

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертацията на проф. д-р Максим Иванов Стаменов
на тема *Език, когнитивни структури и структура на
съзнанието*, представена за присъждане на научната
степен „доктор на филологическите науки“

Рецензент: проф., д.ф.н. Стефана Петрова Димитрова

Документацията за обсъждането и представянето на дисертационния труд в завършен вид е в пълна изправност и в съответствие с изискванията на ЗНСНЗ.

Изследването *Език, когнитивни структури и структури на съзнанието* е пределно ясно структурирано и материалът е разположен в 16 глави, 7 от които са в първата част, а останалите 9 във втората. Освен това, има, разбира се, увод и заключение. Уводът е с аргументативен характер. Там се мотивира използваният подход към изследвания материал, формулират се целите и задачите, които авторът си поставя и много ясно проличава убеждението, че в съвременните научни изследвания наред с предпочитанията към дедуктивния подход се допуска и възможността (а може би и необходимостта) обектът в известна степен да постулира метода на изследването. В дадения случай би било по-правилно да се говори не за обект, а за обекти, защото в центъра на вниманието на М. Стаменов са позиционирани 3 същности: езиковата способност, способността за мислене и съзнанието. В стила на най-модерните съвременни изследвания авторът веднага формулира основната хипотеза на труда си, а именно твърдението, че език и съзнание се намират в отношение на комплементарност по параметрите функция и структура и в отношение на индиректна съотносимост, ако се изхожда от динамиката на реализацията им в психиката. Тази ясна постановка на въпроса го задължава да бъде максимално прецизен в доказателството на хипотезата си и в този смисъл той е безупречен. В по-нататъшното изложение ще се постарая да докажа това си виждане за качеството на

работата. Преди обаче да премина към доказателството на тази теза, ще подчертая, че темата на дисертацията е не само актуална, но и много трудна за разработка, защото авторът се докосва до практически недостъпни за пряко наблюдение същности и с каквато и литература да разполага по въпроса, е принуден да изгражда собствени хипотези от две нива – хипотези-филтри за апробация на съществуващите изследвания и оригинални авторски хипотези за дескрипция на наблюдавания обект, който, както отбелязах, има характер на своеобразна триада. Затова той твърди, че съществуващите в науката модели предлагат (всеки поотделно) определен поглед върху отношенията между език и съзнание и отразяват мнения и убеждения, които могат да бъдат верни или правдоподобни. Но при това отделните модели са изключително трудно съпоставими помежду си. И в дисертацията е поставена задачата да се намери отговор на въпроса за начина, по който поставените в отделните модели въпроси да намерят приемливо решение.

Вероятно и пътищата за решаване на поставената задача са различни. Но М. Стаменов с присъщата му точност и ясност на мисълта избира за себе си най-правилния път. Той детайлно разглежда само оригинални модели на езиковеди (Чомски, Лангакър, Чейф, Джакендоф, Бикертън) и сам заема строгата позиция на езиковед, който е наясно, че методологичните основания на езиковедските и философските подходи определено не съвпадат. При това е напълно убеден, че тук не става въпрос за верни и неправилни подходи, а за изследователски парадигми, които могат да бъдат емпирично или теоретично (а възможно и по двата показателя) несъотнесими. Той определено заема езиковедска позиция и се чувства задължен за разгледа направеното в интересуващата го област в рамките на проблема за взаимоотношенията между езикова структура и съзнание в традицията на генеративната граматика на Чомски; оттам преминава към въпроса за езика и съзнанието в интерпретацията на Роналд Лангакър в неговата когнитивна граматика, в която се поддържа тезата, че принципите на перспективирането на езиковата структура (както и самата тя) са подвластни на съзнанието. След тези два колоса на езиковедската мисъл пред нас се изправя в целия си ръст Уолис Чейф и неговата огромна роля за съвременната наука е очертана пределно точно с една фраза: „ единственият автор в световната литература, който

предлага оригинална концепция за характера на взаимоотношенията между речева дейност и динамика на съзнанието“. И въпреки че Чейф ми е изключително любим автор, не мога да не призная, че детайлният анализ на неговата хипотеза за същността на топика, предложен от М. Стаменов, е особено убедителен в частта, в която се подчертава, че в случая не е изяснен добре критерият за приписване на дадено когнитивно съдържание на тематичен, подтематичен и супертематичен статус. И тук авторът обосновава необходимостта от разграничаване на възможностите за представимост в съзнанието на когнитивното съдържание на простото и сложното изречение. Според М. Стаменов именно сложното изречение е „единицата, която представлява безпрецедентната стъпка напред в доизграждането на потенциала на мисловната дейност при човека“. Идеята е безспорно новаторска и лично аз бих се нуждаела от време и допълнителна информация, за да я приема напълно. Тази моя позиция е продиктувана от всичко, което зная за сложното изречение и преди всичко от това, че то хронологично е вторично по отношение на простото, а така също от факта, че съществуват цели синтактични направления, според които сложното изречение е особен вид организация на множество от прости изречения и най-после поради факта, че съществуват екзотични езици с много сложна организация на структурните релации, при които е невъзможно да се проведе диференциация между формациите, приемани в европейския стандарт за прости или сложни изречения. Но начинът, по който обсъжданата идея е представена и особено поантата, изразена с фразата *доизграждане на потенциала на мисловната дейност*, безспорно ме кара да се замисля над възможността да приема твърдението на автора като неподлежаща на съмнение истина. Струва ми се дори, че за изграждането на това убеждение ми помага изложението в дисертацията на възгледите на Рей Джакендоф за спецификата и начина на реализация в психиката на вербалното съзнание и на Дерек Бикертън за връзката на език и съзнание във филогенетичен план. Моделът на Бикертън е изложен толкова подробно, че само тази част на дисертацията би могла да се разглежда като научен пътеводител в процедурата на извеждане на синтаксиса от аргументната структура, чийто характер е предопределен в значителна степен от вероятността синтаксисът на

естествените езици да има за своя начална база някакво социално изчисление.

Представянето на споменатите модели убеждава читателя, че отношенията в рамките на триадата език – мисловна дейност – съзнание не са еднопосочни и еднозначни, а това от своя страна е достатъчно доказателство за необходимостта от изясняването на съотносимите и несъотносимите подходи, предложени от разглежданите автори - едно изясняване, без което създаването на какъвто и да било обобщен модел е просто невъзможно.

Разсъжденията за този обобщен модел намират място във втората част на труда, в частта, представляваща всъщност най-творческия момент в изследването. За решаването на въпроса авторът поставя и анализира сложната проблематика, свързана с основните функционални и формални характеристики на съзнанието в структури на езика и мисленето и с мястото на езиковата способност на човека като биологичен вид сред другите му умствени способности. Тук особено искам да отбележа трактовката на въпроса за действието на системата от огледални неврони, която се разглежда като обратната страна на интерсубективността. Искам да отбележа и още едно достойнство на труда. Както е известно, между лингвистиката и всички други науки за човека има един постоянен посредник - психологията. И в повечето случаи е много трудно да се разграничи психологическият подход от лингвистичния, особено при използването на когнитивни парадигми. Но това разграничение на М. Стаменов му се отдава чудесно. То проличава много ясно при съпоставката на езика с феномени на възприятието и на възприятието с познавателната дейност и съзнанието. Тук много сполучливо е „възвръщането“ към Ф. дьо Сосюр, който твърди, че в езика няма нищо друго освен различия и –което е най-важно! – че това са различия без позитивни елементи.

Значително място в дисертацията е отделено на теориите за характера на мисленето. Това е може би най-сложният момент в дисертацията. Чувствам, че опростявам нещата, като се старая да представя компактно основната теза на автора, но това е неизбежно следствие от ограниченията за обема на рецензията. Затова ще подчертая онова, което изпъква най-ярко в неговото виждане: той приписва

основополагащо значение на структурите от типа „конструкция“, а това му дава възможност да проектира директна връзка между специфичноезиковите структури от типа на тематичните и аргументните рамки, синтактичните и падежните модели и когнитивното събитие. Вече отбелязах, че М. Стаменов различава ясно логическите, езиковите и психологическите феномени. Но това не означава, че той ги разкъсва. Напротив, когато е необходимо, умело обединява разчленените на теоретично равнище същности и това ми дава основание да вярвам, че той мисли за човека като биологически вид компактно и изповядва убеждението на Чарлс Морис, че изследването на езика трябва да бъде базирано върху признанието на биотичните характеристики на човека. Това убеждение фактически у М. Стаменов е формулирано по един вече много по-съвременен начин и звучи така: „Всяка...(специфичноезикова – С. Д.) структура освен своите особености притежава равнище на съвместимост, която да създава възможността не просто различните процесори на психиката да „обменят информация“, но и това да става на базата на определен модус на съвместимост“. От това убеждение естествено произтича още едно, което отново ще цитирам: „Архитектурата на когнитивните способности е конструирана по такъв начин, че дава възможност не само да „извличаме“ когнитивни структури от структури на възприятието и двигателно-моторната ни дейност на по-високо равнище на обобщение, но и да проецираме когнитивни структури с по-висока степен на абстрактност върху структури на възприятието и поведенческата ни дейност“.

Нашата поведенческа дейност безспорно е зависима от категоризацията на нашите възприятия, която е по дефиниция безсъзнателно протичащ процес. Но несиметрично с него протича споменатият по-горе процес на конструиране на структури с по-висока степен на абстракция и това е показано в дисертацията много интересно в частта, посветена на мястото и функциите на метафорите на съзнанието. Там последователно се анализират най-известните метафори на съзнанието и въпреки необикновената им привлекателност те се оценяват реалистично от гледна точка на това, че са ориентирани към различни аспекти на мозъчната ни дейност и практически се оказват несъотносими помежду си. И въпреки че поотделно не могат да изчерпват

репрезентативния потенциал на съзнанието, авторът е убеден, че неметафоричен модел на съзнанието не може да има, защото самото съзнание е едновременно и единство, и разнолико многообразие.

В подхода на дисертанта към материала прави впечатление взирането не само в обекта на наблюдение, но и в принципите на неговото моделиране. Особено ценни са разсъжденията за възможностите на апроксимация на модела спрямо обекта на фона на преносния характер на самото моделиране. Това е въпрос с методологическа значимост и той възниква навсякъде, където става дума за моделиране на обекта - и в точните, и в хуманитарните науки. В даденото изследване той е особено актуален, защото се подлага на моделиране обект, който ние реално не можем да си представим. И както правилно заключава авторът, в такъв случай се приближаваме към обекта с помощта на опозитивни или интегративни модели. И тогава може да се смята, че е възможно той да бъде моделиран за определени цели и в ясно дефинирани отношения. От тази позиция са разгледани интегративните и дисоциативните функции на съзнанието, когнитивните структури и структурите на езика. В малко по-друга тоналност прозвучава разглеждането на категориите време и пространство при функционирането на процесите на езика, мисленето и съзнанието. Различното тук е в по-категоричната отправка към ставащото в реалната действителност, която може да се приеме за последната точка над I в тълкуването на модела на Лангакър и по-точно на ножицата между представено време и време за обработка на менталната информация. Не зная дали авторът е имал намерението с тази част на работата си да обясни още по-добре някои положения от предишния текст, но лично аз виждам тук някакво своеобразно дообяснение на въпроса за предикацията и рекурсията, за тяхната връзка и за осъществяването ѝ на синтактичен принцип.

Рецензираният труд е абсолютно новаторски във всяко отношение. Той не е оригинален в отделни свои части, оригинално е всичко: изборът на темата, представянето на съществуващите по въпроса теории в систематизиран вид, предложените хипотези за биолингвистично детерминиране на езиковата способност на човека на базата на СОН в мозъка на човекоподобните маймуни в съпоставка с човека, за примата на

когнитивното събитие при обработка на информация на равнище изречение, пропозиция и представа; новаторско е представянето на интерфейса между глагол и конструкция, което е реална полемика със съществуващите граматика на конструкциите; оригинално е разбирането на автора за вечното изречение като основа на структурната съотносимост на езика и съзнанието. Като най-съществен принос на автора би трябвало да се признае формулирането и доказателственото изложение на главната хипотеза, която цитирах в началото на рецензията.

При предварителното обсъждане на работата бяха направени някои препоръки към автора. От окончателния текст личи, че те са внимателно обмислени и взети под внимание.

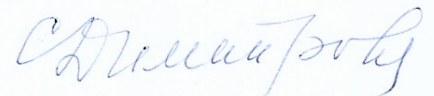
Дисертацията е плод на дългогодишни сериозни занимания на автора, за което свидетелстват многобройните му публикации у нас и в чужбина. Прецизното цитиране и точните отправки показват изключителната му добросъвестност.

Авторефератът отразява правилно текста на дисертационния труд, доколкото е възможно пълно да се отрази едно такова мащабно изследване, което може без преувеличение да се определи като събитие в нашия лингвистичен живот. Приемам напълно авторската справка за приносните моменти в дисертацията и намирам, че на места г-н Стаменов е проявил скромност в самооценката си.

В резултат на всичко изложено си позволявам да се обърна към почитаемите членове на Научното жури с молба да подкрепят с положителен вот усилията на автора и да присъдят на проф. д-р Максим Иванов Стаменов научното звание „доктор на филологическите науки“.

11.03.2016.

Подпис:



(Проф., д.ф.н. Стефана Петрова Димитрова)